

УДК 376.55:344

Л. В. Кравчук

ПРЕСА ЯК ЗАСІБ РАДЯНІЗАЦІЇ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ В ПЕРІОД РАДЯНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (ВЕРЕСЕНЬ 1939 – ЧЕРВЕНЬ 1941 рр.)

В статті відображено основні напрямки насадження нової культури через новостворені засоби масової інформації, розкрито механізми впровадження нових радянських культурних цінностей, мета яких шляхом масового друкованого слова утвердити пролетарський світогляд та соціалістичні цінності у корінного населення краю. Створюється нова культурно-виховна мережа культурно-пропагандистських установ для підпорядкування окупованої території під єдиний радянсько-московський стандарт.

Ключові слова: влада, сталінська конституція, перше травня, марксизм, Ленінізм, радянська свідомість, комуністична партія, агітатор, лектор, інспектор, червоний куточок, соціалістичне змагання, пролетарська свідомість.

Новостворені органи радянської влади виходили з того, що реалізація управлінської державної політики на підлеглий території неможлива без її інформаційного забезпечення, без функціонування підконтрольної владним структурам періодичної преси.

У вересні 1939 року на Тернопільщині розгорнуло діяльність Тимчасове управління, яке насамперед взялося перебудовувати місцеве господарство, відновлювати роботу транспорту, телефонного і поштового зв'язку, торговельних організацій, лікарень, навчальних і культосвітніх закладів і преси. Першою радянською газетою, яку читали тернополяни відразу після приєднання, була армійська „Червона Україна“, що виходила в Тернополі з 17 вересня по 2 жовтня 1939 року. З жовтня 1939 року в обласному центрі почала видаватись українською мовою щоденна газета „Вільне життя“ (орган Тимчасового управління). Наприкінці вересня 1939 року в Тернополі відкрилися кіоски для продажу газет, журналів та іншої радянської літератури. Вже через місяць тернополяни одержали близько 20 тис. примірників періодичної преси 34 назв [1, с.83-84].

Як бачимо, формування системи засобів масової інформації здійснювалося паралельно із формуванням управлінських структур, мережі виробничих, соціально-побутових і культурно-освітніх закладів. Зауважимо, що радянський дослідник тогочасного періоду історії України Т.Г.Соколовська, розкриваючи роль преси, наголошує: „Комуністична партія на всіх етапах соціалістичного будівництва величезну увагу приділяла пресі. Створена і керована партією преса виросла в могутню силу і стала найбільш гнучким знаряддям керівництва, незламним засобом впливу на маси. Робота по створенню радянської преси в західних областях розпочалася буквально в перші дні після їх приєднання. Уже у вересні 1939 року почали виходити обласні газети. Протягом 1940 року було створено багато районних газет. У Львівській області у вересні 1940 року виходило 12 районних газет, тираж яких доходив до 45 тисяч екземплярів; у Тернопільській області на травень 1940 року – 12 газет, у Волинській – 5. Трудящі західних областей почали одержувати центральні і багато республіканських газет і журналів, кількість яких зростала з місяця на місяць. У Львові у квітні 1940 року було 25 тисяч передплатників, а через місяць їх кількість зросла до 36 тисяч. Якщо у Волинській області в січні 1940 року трудящі одержували 40 685 екземплярів газет і 19 642 екземпляри журналів, то уже в травні 1940 року передплачувалося 64 051 екземпляр газет і 22 121 екземпляр журналів. У Підбузькому районі Дрогобицької області кількість передплачуваних газет і журналів у порівнянні з їх кількістю до приєднання збільшилась у 16 разів, а у Зборівському районі Тернопільської області – більше як у 21 раз.

Преса в західних областях УРСР перетворилася у могутнє знаряддя агітації і пропаганди ідей партії, знаряддя організації і мобілізації трудящих на виконання завдань соціалістичного будівництва. Преса відіграла велику роль у висвітленні досягнень соціалістичного суспільства, у вихованні нового ставлення до праці, почуття колективізму та патріотизму. Газети західних областей з більшовицькою гостротою викривали українських буржуазних націоналістів, виховуючи у трудящих непримиренне ставлення до ворогів радянської влади“ [2, с.238-239].

Взаємовідносини нової влади із новостворюваною пресою були вулицею із двостороннім рухом: влада створювала необхідні умови для функціонування друкованого засобу масової інформації, а преса віддавала владі бажаним для неї інформаційним продуктом, підготовленим і представленим читачеві у доступній для нього формі. В одному із досліджень радянського періоду знаходимо ілюстрацію такого взаємозв'язку в характерних для радянської історіографії тонах: „З кожним днем зростав інтерес трудящих до радянської періодичної преси. Високий авторитет мали газети „Правда“, „Известия“, „Красная звезда“, „Комуніст“, „Безбожник“. Відразу після визволення почали виходити обласні газети „Радянська Волинь“ (Луцьк), „Більшовицька правда“ (Дрогобич), „Вільна Україна“ (Львів), „Червоний прапор“ (Рівне), „Радянська Україна“ (Станіслав), „Радянська Буковина“ (Чернівці), „Вільне життя“ (Тернопіль), обласні молодіжні, а в усіх районних центрах – районні газети“.

Всі згадані центральні і місцеві періодичні видання повною мірою і повсякчас працювали на те, щоб створити ідеальну картину масового схвалення населенням західноукраїнських земель політичних кроків нової влади: „Заходи Комуністичної партії і Радянського уряду щодо революційної перебудови економічного життя, народної освіти, системи вищої школи, науки, культури, народної творчості та мистецтва знаходили відгук у серцях трудящих визволеного краю, сприяли розвитку соціалістичної культури, вихованню почуття

радянського патріотизму й інтернаціоналізму, формуванню політичної свідомості й громадянської активності трудящих, згуртуванню їх навколо партійних організацій та органів радянської влади в боротьбі за торжество соціалізму на визволених землях“ [3, с.333].

Однак реальна картина характеризувалась іншими тонами і мала інший контекст: підпорядкована партійно-державній бюрократії преса перестала бути засобом масової інформації, а перетворилася на потужне і підступне знаряддя тотальної дезінформації. Внаслідок підпорядкування всієї культурної сфери, в тому числі преси, безпосередньому контролю державно-партійних органів визначальною рисою духовного життя суспільства стала одноманітність. Суворо уніфікація думки, встановлена радянською владою, справляла на мешканців Західної України гнітюче враження.

Грандіозні масштаби такої уніфікації в значній мірі забезпечувалися періодичною пресою. На початку 1940 року у західних областях УРСР видавалося 53 газети. Тираж тільки обласних і районних газет становив загалом понад 280 тисяч примірників, причому більша його частина припадала на щоденні газети. І всі ці видання за змістом, мов близнюки, подібні одна до одної та до своїх київських і московських „сестер“. Від різнопланової інформації та полеміки на шпальтах періодичних видань попереднього періоду, нехай і не таких значних за тиражами, не залишилося й сліду [4, с.9].

Радянська преса фактично перестала бути пресою в класичному розумінні цього слова, а редакції радянських газет перестали бути творчими колективами. „Більшовицька редакція нічим не подібна до редакції „буржуазних“ газет. Її члени не мають ні змоги, ні права проявляти якусь ініціативу, виявляти свій талант. Робота редакції щодня розпочинається засіданням, на якому секретар редакції намічає план випусків наперед. Усе те актуальне і нове, що може принести кожен наступний день, не має для більшовицької газети жодного значення. Преса сама планує, пропагує, підбирає матеріал, тобто „керує життям“.

Партійний комуністичний календар вказує редакторам теми: роковини вождів комунізму, дати, пов'язані з визначними подіями більшовицької революції, різні державні свята – день за днем усе заздалегідь передбачене на цілий рік. У кожному числі газети пишеться про те, про що треба писати. Наприклад, журналіст просить виборця дати характеристику кандидата в депутати, за якого голосуватимуть на наступних виборах. Виборець відповідає, що не знає цього депутата. Однак наступного дня в газеті з'являється стаття, в якій згаданий виборець вихваляє заслуги згаданого депутата. Статтю, зрозуміло, підготувала редакція. Редакція фальсифікує і спотворює навіть фахові статті авторів-професіоналів, аргументуючи свої редакційні корективи тим, що їй краще відомо, яким має бути зміст статті, бо публікація в газеті повинна нести в маси не абстрактну науку, що відірвана від життя, а живе слово пропаганди. Через те статті у більшовицькій газеті подібні одна до однієї за своїм пропагандистським змістом та ідеологічною спрямованістю“ [5, с.228].

Всі друковані засоби масової інформації Тернопільщини були затверджені, тобто в розумінні партійно-державної влади узаконені, спільною постановою Тернопільського облвиконкому і бюро Тернопільського обкому КП(б)У 20 грудня 1939 року. Серед них – орган Тернопільського обкому партії та облвиконкому газета „Вільне життя“ зі щоденним випуском на 4 сторінках тиражем 40 тисяч примірників, орган обкому та міськкому ЛКСМУ „Комсомолец“ на 2 сторінках випуском 15 разів на місяць тиражем 25 тисяч примірників; повітові газети „Нове життя“ Чортківського повіту (щоденний випуск на 4 сторінках тиражем 5 тисяч примірників), „Червоний Збараж“ Збарзького повіту (щоденний випуск на 2 сторінках тиражем 6 тисяч примірників), „Прапор волі“ Зборівського повіту (щоденний випуск на 4 сторінках тиражем 5 тисяч екземплярів), „За нове життя“ Бучацького повіту (випуск 15 раз в місяць на 2 сторінках тиражем 5 тисяч екземплярів), „Більшовик“ Підгаєцького повіту (15 раз в місяць на 2 сторінках тиражем 5 тисяч екземплярів), „Ленінським шляхом“ Теревовлянського повіту (щоденний випуск на 2 сторінках тиражем 4, 5 тисяч екземплярів), „Сталінським шляхом“ Копичинецького повіту (випуск 15 раз на місяць на 2 сторінках тиражем 4 тисячі екземплярів), „Червоний Жовтень“ Борщівського повіту (щоденний випуск на 2 сторінках тиражем 4 тисячі екземплярів), „Червоні Бережани“ Бережанського повіту (щоденний випуск на 2 сторінках тиражем 5 тисячі екземплярів), „Сталінським шляхом“ Кременецького повіту (щоденний випуск на 2 сторінках тиражем 7 тисяч екземплярів), „Червоний прапор“ Заліщицького повіту (випуск 15 раз на місяць на 2 сторінках тиражем 4 тисячі екземплярів) [6, арк.1].

З моменту затвердження діяльність обласних і районних газет постійно перебуває у полі зору партійних органів. Закономірно, що першим під контроль бюро обкому потрапив друкований орган обласного комітету партії і облвиконкому газета „Вільне життя“. Віддавши належне редакції за „значну роботу в справі популяризації і роз'яснення серед трудящих мас області рішень партії і уряду“, бюро обкому вказує на суттєві недоліки в її роботі: не сформований робітничий актив, недостатньо використовується місцевий матеріал, що відображав би багатогранне життя трудящих області в умовах радянської влади, не пропагуються кращі взірці роботи окремих підприємств, навчальних закладів, сільських трудівників.

Принциповим упущенням в роботі редакції є недостатні зусилля з виконання рішення ЦК КП(б)У „Про постановку партійної пропаганди у зв'язку з випуском „Короткого курсу історії ВКП(б)“: до цього часу на сторінках газети не опубліковані теоретичні статті, консультації, не розкривається робота партійних кабінетів з цього питання і в загальному недостатньо висвітлюється хід масово-політичної і пропагандистської роботи в області. У зв'язку з цим відділу пропаганди та агітації обкому КП(б)У доручено провести нараду працівників редакції щодо усунення згаданих недоліків. Прийняті конкретні організаційно-адміністративні рішення: редактора газети зобов'язано проводити щоденні 5-10-хвилинні наради з працівниками редакції, сформувати робітничий актив і практикувати систематичні наради з ним при редакції газети, в

лютому 1940 року провести обласну нараду робсількорів, постійно публікувати статті та консультації з питань вивчення „Короткого курсу історії ВКП(б)“ [7, арк.19-20].

Відділ пропаганди і агітації обкому КП(Б)У скликає 25 січня 1940 року обласну нараду редакторів повітових газет, на якій обговорюються завдання обласної преси на поточний період, зокрема, питання організації стінних газет на підприємствах, в установах і навчальних закладах, а також вперше були заслухані звіти редакторів окремих повітових газет про роботу в минулому році (доповідали редактори підгаєцької повітової газети „Більшовик“, збаразької „Червоний Збараж“ і чортківської „Нове життя“). Ця нарада, як і всі наступні, з участю завідуючого сектором преси і секретаря обкому КП(Б)У з питань ідеології [8, арк.24].

Вже через місяць після згаданої наради з редакторами повітових газет бюро обкому КП(Б)У приймає постанову „Про стан роботи преси в області“ (протокол № 12 від 27 лютого 1940 року). В документі зазначається, що „з часу приходу Червоної Армії в області створено 11 районних і 1 обласну газету, які провели велику роботу в справі комуністичного виховання трудящих мас, політичного і організаційного керівництва районами, організації господарського і культурного будівництва та боротьби з ворожими елементами“.

Постанова констатує, що за цей час проведено значну роботу з підготовки робсількорівського активу: в області діє 606 робсількорів, які систематично пишуть до районних газет. В районах області створено 213 стінних газет. Проведено наради робсількорів і редакторів стінгазет по питанню підготовки до наступних виборів депутатів Верховних Рад СРСР і УРСР. Окремі газети, зокрема Збаразького, Зборівського, Чортківського та інших районів, непогано організували свою роботу з виконання рішень партії та уряду, широко висвітлюють на своїх сторінках підготовку до наступних виборів, діяльність кращих підприємств, підготовку сільських трудівників до весняної сівби. У той же час в роботі редакцій районних газет залишаються відчутні недоліки: і надалі недостатньо використовується місцевий матеріал, неефективно залучається до роботи робсількорівський актив, в публікаціях мають місце граматичні і навіть політичні помилки, трапляється публікація матеріалів, що носять шкідливий характер, зокрема, помилкові, неправильні в політичному і правовому плані рішення місцевих органів влади, як це було в газетах Бережанського, Скалатського, Копичинецького, Бучацького та інших районів.

У рішенні бюро обкому акцентовано на персональній відповідальності секретарів обкомів партії за ідеологічну спрямованість теоретичного матеріалу і редакційної політики місцевих газет і на повній політичній та фаховій відповідальності редакторів газет за ідейно-теоретичний і професійний рівень газетних публікацій, за їх практичний зв'язок із боротьбою трудящих області за виконання завдань, визначених комуністичною партією і радянським урядом [9, арк.197].

Протягом року-півтора бюро обкому заслухало звіти редакторів усіх районних газет, а окремих – повторно. Так, 25 травня 1940 року розглянуто питання про виконання власного рішення бюро обкому від 14 лютого 1940 року „Про роботу районної газети Борщівського району“. Поряд із позитивом (покращення партійного керівництва газетою, успішна робота з робсількорами, створення 40 стінних газет, висвітлення партійного життя) вказується на низку упущень: недостатньо висвітлюється внутріпартійне життя первинних партійних організацій, мало публікацій про роботу передових комуністів з вивчення історії ВКП(б); штат редакції газети недоукомплектований кваліфікованими кадрами, не організована систематична робота з редакторами стінних газет.

Нова постанова по борщівській районній газеті характерна двома особливими вказівками: перевірити склад редколегій стінгазет, щоб очистити їх від політично ненадійних людей і провести 5-денний семінар редакторів стінгазет; доукомплектувати редакцію районної газети „Червоний Жовтень“ працівниками „за рахунок перевірених місцевих товаришів“ [10, арк.265]. Зміст партійного рішення вказує на наявність серйозних кадрових проблем в організації роботи редакцій районних газет.

Незважаючи на численні редакційні колективи, що були у всіх повітах області та масу сільських дописувачів та кореспондентів, які не мали фахової підготовки, інформація висвітлювалася однобоко в догоду центральним органам влади, прославляючи їхні радянські здобутки, що не мали нічого спільного з місцевими труднощами та завданнями, не могла справитись з тими завданнями, які покладалися на неї сільськими, міськими органами нової влади.

Саме з кадрових причин, а точніше, з причин недостатньої професійної підготовки працівників редакції обком КП(Б)У вбачає низку недоліків у роботі бучацької районної газети „За нове життя“, про що говорить у відповідній постанові від 29 квітня 1940 року: „Газета працює без плану, не складаються тематичні плани, матеріали в газету подаються недоброякісні, здебільшого самопливом і з допущенням граматичних і стилістичних помилок.“

Джерела та література

1. Історія міст і сіл УРСР. Тернопільська область / Гол. ред. кол. Нечай С.П. – К., 1973. – 640 с. – С.83 – 84.
2. Соколовська Т.Г. Культурне будівництво у західних областях УРСР в перші роки радянської влади: вересень 1939 – червень 1941 рр.40 років Великого Жовтня. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1957. – 299 с. – С. 238 – 239.
3. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / За заг. ред. Сливки Ю.Ю. – К.: Наукова думка, 1989. – 482 с. – С.333.
4. Ковалюк В.Р. Культурологічні та духовні аспекти "радянзації" Західної України (вересень 1939 р. – червень 1941 р.) / Український історичний журнал. – 1993. – № 2, 3. – 144 с. – С.9.
5. Західна Україна під большевиками. IX.1939 – VI.1941. Збірник. За ред. Мілени Рудницької. – Нью-Йорк, 1958. – 494 с. – С.228.
6. ДАТО. Ф.П-1. ОП-1. спр.1. арк.1.

7. ДАТО. Ф.П-1. ОП-1. спр.6. арк.19 – 20.
8. ДАТО. Ф.П-1. ОП-1. спр.6. арк. 24.
9. ДАТО. Ф.П-1. ОП-1. спр.7. арк.197.
10. ДАТО. Ф.П-1. ОП-1. спр.9. арк.265

Kravchuk L. V. The press as a means of Sovietization of Ternopil region in September 1939 – June 1941

The article shows the main areas of new planting culture through media newly discovered mechanisms of implementation of the new Soviet cultural values aimed at by the printed word establish mass proletarian ideology and socialist values in the region. Also, a new cultural and educational institutions Advocacy Network of cultural institutions subordinate to okupanyoi land for single-Soviet Moscow standard.

Key words: power, Stalin's constitution, Marsyzm, Leninism, the Soviet consciousness, Communist Party agitator, lecturer, supervisor, red corner, socialist competition, the proletarian consciousness.

Кравчук Л. В. Пресса как средство советизации Тернопольщины в период советской оккупации (сентябрь 1939 – июнь 1941)

В статье отражены основные направления насаждения новой культуры через средства массовой информации. Раскрыты механизмы внедрения новых советских культурных ценностей, цель которых заключалась в том, чтобы путем массового печатного слова утвердить пролетарское мировоззрение и социалистические ценности у коренного населения края. Создается новая культурно-воспитательная сеть культурно-пропагандистских учреждений для подчинения оккупаной территории под единый советско-московский стандарт.

Ключевые слова: власть, сталинская конституция, марксизм, ленинизм, советское сознание, коммунистическая партия, агитатор, лектор, инспектор, красный уголок, социалистическое соревнование.